

Галина Докашенко

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Україна

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ СВІТУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ (до постановки питання)

Сучасне історіописання практично одностайно базується на цивілізаційному вимірі в підходах до вивчення та аналізу минулого людства. Майже остаточно припинилися дискусії щодо порівняння переваг та недоліків формаційного та цивілізаційного підходів. У переважній більшості закладів вищої освіти, які готують фахівців з історії, вже на бакалаврському рівні, а частіше на магістерських програмах, викладають курси на кшталт «Цивілізаційні засади світової історії» або «Історія України в цивілізаційному вимірі». Перекладено твори засновників цивілізаційної теорії А. Тойнбі, П. Сорокіна та інших, нещодавно українською мовою вийшло ґрунтовне мультидисциплінарне видання європейських дослідників за редакцією Умберто Еко «Історія європейської цивілізації» [1], надруковано значну кількість монографій, присвячених аналізу загальноцивілізаційного процесу та висвітленню місця України в ньому [2], видано підручники з новітньої історії, матеріал в яких подається з

точки зору цивілізаційного розвитку, наприклад, ґрунтовні роботи українського дослідника В.Д. Козлітіна [3].

Метою цієї розвідки стало прагнення визначити основні виклики новітнього періоду історії, здійснити спробу їх класифікації за ступенем масштабності та впливу на подальший історичний поступ. Основою для такого розподілу ми обрали засадничі складові цивілізаційного осмислення історії – антропоцентризм і соціокультурний підхід.

Використовуючи означені підходи, вважаємо можливим почати аналіз зі світових війн. ХХ століття вперше вивело військові конфлікти на міжнародний рівень, закрутивши у військовому вирі десятки країн із різних континентів. Нами складено порівняльну таблицю, в якій наведено основні показники цих війн

Порівняльна характеристика світових війн в цивілізаційному вимірі [4]

Показник	Перша світова війна	Друга світова війна
Тривалість	28 липня 1914 – 11 листопада 1918 (1565 днів)	1 вересня 1939 – 2 вересня 1945 (2194 дні)
Кількість держав-учасниць	38 держав із населенням 1,5 млрд. мешканців	Понад 60 країн, на території яких мешкало 80% всього населення планети
Кількісні показники людських втрат	Понад десять мільйонів солдатів і цивільних мешканців	Загальні людські втрати оцінюються від 50 до 80 мільйонів осіб
Географічний показник	Європа, Африка, Близький Схід	Європа, Тихий та Атлантичний океани, Азія, Африка, Північна та Південна Америка, Австралія
Нові види зброї та методи ведення війни	Танки, хімічна зброя (отруйний газ), кулемет, зенітний кулемет, підводні човни, військова авіація, снайпери, окопи, колючий дріт, сталеві каски	Масові вбивства і злочини проти людства, насамперед Голокост, стратегічні килимові бомбардування, військове застосування ядерної зброї

Історичні уроки та наслідки	Перемога блоку Антанти; розпад 4-х імперій – Російської, Німецької, Австро-Угорської, Османської; виникнення незалежних держав у Центральній та Східній Європі	Перемога антифашистської коаліції; створення ООН; засудження ідеології фашизму та нацизму; розкол світу на два табори, початок «Холодної війни»; деколонізація великих колоніальних імперій
-----------------------------	--	---

Отже, ціле десятиліття було вкрадено із мирного життя людей на війни. Достатньо навіть одного погляду на дані таблиці, за якою тільки Антарктида не входила до переліку воюючих континентів, щоб зрозуміти масштаб людських жертв (майже мільярд осіб за дві війни), глобальність охоплення військовими діями, появу нових видів зброї та методів ведення війни, що було наслідком використання людського розуму у вигляді наукових досягнень з метою руйнації та знищення собі подібних. Така висока ціна передбачала б значні зрушення у розумінні неприпустимості військових варіантів вирішення проблем. Однак, Перша світова війна не стала уроком, людство пережило Другу світову, яка зайняла першу сходинку за кількістю й масштабністю антицивілізаційних проявів, що особливо виявилось у злочинах проти людства. Саме це й дало нам підстави першими серед цивілізаційних викликів розглядати світові війни.

Щодо історичних уроків світових війн, хочеться вірити, що людство більше ніколи не буде переживати подібних потрясінь та зрушень. Однак наша віра нашоухується на велику кількість локальних військових конфліктів, які відбулися вже після Другої світової війни. За підрахунками аналітичного порталу «Слово і діло», таких конфліктів вже більше десятка, точніше 14 конфліктних зон (див. Додаток), серед яких є й такі, що не завершилися й досі [5]. Сьогодні вноситься додаткові зміни, зокрема, вже слід змінити статус конфлікту в Нагірному Карабасі. Конфліктність світового

розвитку продовжує бути характерною рисою сучасності, ми вже говоримо про гібридні загрози та гібридні війни, які охоплюють все нові сфери нашого буття – інформаційний простір, гуманітарні питання, зокрема мовні, повсякдення тощо.

Наступним викликом, на нашу думку, стали події в Росії, Німеччині, Австро-Угорщині наприкінці та після Першої світової війни. Ми згодні з оцінками згаданих вище подій як революційних зсувів, про які говорить український дослідник С.С. Троян у колективній монографії «Перша та друга світові війни в історії людства», аналізуючи піднесення революційного руху в названих країнах [6]. Центральне місце з-поміж них займає Росія, в якій революційні зсуви на 70 років змінили вектор історичного розвитку країни. Вибудований правлячою партією варіант суспільного існування навряд чи можна назвати прикладом цивілізаційного розвитку, скоріше, – навпаки. Радянська дійсність – період своєрідного «анти» антропоцентризму, коли людину сприймали не більше як «гвинтик» суспільного механізму й людське життя було підпорядковане завданням політичній доцільності. Особливості радянського тоталітаризму активно досліджували зарубіжні дослідники, поки вітчизняні не мали змоги цього зробити. Сьогодні українською мовою видано декілька робіт зарубіжних політологів та істориків, які, за висловом американського публіциста Девіда Саттера, надали «опис людського життя за екстремальних соціально-побутових умов» [7]. Продовжуючи цю думку, наведемо визначення французького історика Франсуа Фюре: «Радянський режим поволі залишив історичну арену, на яку не так уже й давно вийшов під гучні фанфари... його безславний кінець являє дивовижний контраст щодо сяйва, яке цей режим випромінював» [8].

Революційні події в Німеччині та Австро-Угорщині були менш масштабними, їх вплив мав переважно внутрішній зміст для самих країн та їх сусідів. Так, революція в Німеччині завершилася створенням демократичної республіки з президентською формою правління та ліквідацією залишків феодально-абсолютистських порядків. Головним досягненням революції в Австро-Угорщині було відродження незалежності низки держав, народи яких входили до складу цієї «клаптикової» монархії, та встановлення республіки. Відродження державності країн Центральної та Південно-Східної Європи, так само як і північної Фінляндії, є прикладом, з нашої точки зору, позитивного вирішення проблеми цивілізаційного виклику.

В цілому, революційні зсуви не призвели до таких масштабних людських втрат, як світові війни, але їх наслідки стали не менш важливими та значущими в аспекті становлення сучасної цивілізації.

Позитивним прикладом вважаємо також вирішення колоніального питання. Цей процес виявився достатньо тривалим, хвилеподібним з огляду на його складність та масштабність. Країни-метрополії прагнули зберегти свої позиції в колоніях, маскуючи їх то під мандатну систему, то під неокolonіальні заходи з утриманням їх в економічній залежності. Розпад колоніальної системи остаточно відбувся вже в 60-х роках минулого століття, і колишні колонії зайняли своє місце в цивілізаційній структурі новітнього світу.

Наступними викликами ми визначаємо кризи становлення індустріального суспільства, такі як «Велика депресія» 1929–1933 років, і найбільш актуальним тут є питання пошуку виходів із кризи. Ці пошуки призвели до оформлення декількох моделей соціально-економічного розвитку, які різняться ступенем державного регулювання або державного втручання в економіку. Дослідники визначають три основні напрямки:

- Ліберально-реформістський (США, «новий курс» Ф. Рузвельта);
- Соціал-реформістський (Франція, уряд Народного фронту; Іспанія, республіканський уряд; країни Скандинавії);
- Тоталітарний варіант державного регулювання (Німеччина – умовно правий тоталітаризм; СРСР – умовно лівий тоталітаризм) [9].

У розрізі підходів цієї розвідки наявність визначених основних напрямів є дуже важливою з точки зору вміння зорієнтуватися, визначити варіанти пошуку, врахувати історичний досвід країни та наявні соціально-економічні, політичні, ментальні показники життя суспільства, тобто еволюційним шляхом долати кризу, не застосовуючи революційних методів. На наш погляд, одне з найбільш вагомих досягнень минулого століття полягає в пріоритетності еволюційних шляхів і методів перед революційними, радикальними.

Досвід виходу з «Великої депресії» неодноразово ставав у нагоді вже і після Другої світової війни, коли країни західної цивілізації досягли рівня розвинутого індустріального суспільства з ринковою економічною системою, у межах якої спрацьовували внутрішні стимули економічного розвитку, з постійним підвищенням продуктивності суспільної праці на основі досягнень науково-технічної революції, із соціально-політичною стабільністю, яка забезпечувалася державною соціальною політикою [10].

На межі 80-х – 90-х років світ пережив важливий цивілізаційний вибух (використання цього терміну вважається нам найбільш точним) – повалення комуністичних режимів у країнах колишнього «соціалістичного табору» та розпад головного прихильника цього режиму – Радянського Союзу. Ці процеси значно прискорили світову глобалізацію та регіональну інтеграцію.

Нове тисячоліття почалося в умовах нової технологічної епохи, постіндустріальної, та відповідно, – переходу передових країн до постіндустріального суспільства. Критеріями постіндустріального суспільства можна вважати широку автоматизацію виробництва, перехід до виробництва інформації, знань і послуг, посилення творчого елемента у виробничому процесі, поглиблення процесу міжнародного розподілу праці, перехід до безперервної освіти впродовж життя, підвищення рівня та якості життя більшої частини населення, утвердження принципів відкритого громадянського суспільства тощо [11].

Однак на цьому переході позначилися нові виклики, до яких ми відносимо екологічні проблеми, проблема нерівномірності розвитку країн та народів, міжнародний тероризм. Остання проблема не стала новою, адже дослідники вже називали попереднє ХХ століття віком екстремізму [12].

Минулий рік додав до зазначених викликів ще один, із яким сьогодні стикнулися практично всі країни й народи – COVID–19, що викликав пандемію, яка вже забрала життя понад мільйона осіб у всьому світі. Всього з початку пандемії зареєстровано майже 54 мільйони випадків інфікування [13].

Приклад з коронавірусом засвідчує глобальність питань і проблем, що постають перед людством. І це означає, що відповіді на ці глобальні виклики можуть бути також глобальними за своїм змістом та розповсюдженням. Сьогодні, як ніколи, виклики постали перед всією земною цивілізацією, і відповідь на ці виклики вимагає спільних згаданих дій та підходів усіх, хто вважає себе складовою цієї цивілізації.

Список використаної літератури:

1. Історія європейської цивілізації / за ред. Умберто Еко; пер. з італ. Харків: Фоліо, 2017-2018 (проєкт охоплює період від античних часів до ХХ століття в 11 томах); Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А.Ю. Согомонов: пер. с англ. Москва: Политиздат, 1992; Тойнбі А.Дж. Дослідження історії: В 2-х т. Пер. з англ. Київ: Основи, 1995.
2. Гончаревський В. Е. Цивілізаційний підхід до історії: сучасний історичний досвід (1991-2009). Київ: Логос, 2011; Космина В.Г. Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу. Запоріжжя: Запорізький нац. Університет, 2011; Орлова Т.В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій: Навч. посіб. Київ: Либідь, 2012; Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства: навч. посіб. Київ: Либідь, 2001; Сич І.Ф. Цивілізації в історії людства. Конспект лекцій. Чернівці: Чернівецький університет, 2009; Цивилизационная структура современного мира: в 3-х томах / под. ред. Ю.Н. Пахомова, Ю.В. Павленко. Київ: Наук. думка, 2006 та ін.
3. Козлітін В.Д. Країни Європи і Північної Америки в 1944-1974 рр. Навчальний посібник. Київ: ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2016. 740 с.; Козлітін В.Д. Країни Європи й Північної Америки в середині 70-х – на початку 90-х років. Київ: Видавництво «Про Формат», 2019. 917 с.
4. Таблицю складено на основі: Коваль М.В. Друга світова війна // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій [голова] та ін. ; Інститут історії України НАН України. – Київ : Наук. думка, 2004. – Т. 2 : Г – Д. – С. 469. – 518 с.; Портал «Перша світова війна». Режим доступу <https://uk.wikipedia.org/wiki/>; Портал «Друга світова війна». Режим доступу <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
5. Слово і діло. Аналітичний портал. Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2019/12/13/infografika/polityka/yaki-zbrojni-konflikty-vynykaly-sviti-pislya-druhoyi-svitovoyi-vijny-ta-choho-vony-pryzvely>
6. Троян С.С. Революційні зсуви і геополітичні зміни під впливом Першої світової війни. Перша та друга світові війни в історії людства

- [до 100-річчя початку Першої і 75-річчя початку Другої світових воєн]: Монографія / Наукова редакція д.і.н., проф. С.С.Трояна. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. С. 50-64.
7. Саттер Девід. Доба безумства. Занепад і кінець Радянського Союзу / Пер.з англ. Наталії Комарової. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. С. 10.
  8. Фюре Франсуа. Минуле однієї ілюзії. Нарис про комуністичну ідею у ХХ столітті / Пер.з фр. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2007. С. 7
  9. Історія сучасного світу: соціально-політична історія ХV – початку ХХІ століть: навч. посіб. / Ю.А. Горбань, Б.І. Білик, Л.В. Дячук та ін.; за ред. Ю.А. Горбаня. 4-те вид., переробл. і доповн. Київ: Знання, 2012. С. 233.
  10. Козлітін В.Д. Країни Європи і Північної Америки в 1944-1974 рр. С. 736.
  11. Козлітін В.Д. Країни Європи й Північної Америки в середині 70-х – на початку 90-х р. С. 910-912.
  12. Гобсбаум Е. Вік екстремізму. Коротка історія ХХ віку / Пер. з англ. О. Мокровольський Київ: Альтернативи, 2001. 544 с.
  13. За даними ВООЗ. Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/covid-19-vooz-zafiksuvala-rekord-kilkosti-vypadkiv-za-dobu/a-55611103?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml>.

Резюме

У цій науковій розвідці на основі використання цивілізаційного підходу до історичного процесу здійснено спробу проаналізувати основні виклики новітнього часу, до яких автором віднесено світові війни, революційні зсуви, кризи, тероризм, екологічні проблеми, а також сучасну пандемію. Авторка доходить висновку, що глобальні проблеми можна подолати тільки спільними зусиллями всіх країн і народів.

Ключові слова: цивілізаційний вимір, антропоцентризм, виклики, соціокультурний підхід, гібридні загрози.

Summary

In the provided study, an attempt is made to analyze the main challenges of modern times such as world wars, revolutionary landslides, crises, terrorism, environmental problems as well as the modern pandemic. The study is based on the civilizational approach to the historical process. The author concludes that global problems can be overcome only by joint efforts of all countries and peoples.

Key words: civilizational dimension, anthropocentrism, challenges, sociocultural approach, hybrid threats.

Додаток

